

Тарангул Любов Миколаївна,

начальник Чернівецької філії

Державної наукової установи

«Інститут модернізації змісту освіти»

orcid.org/0000-0002-9888-9252

tarcov57@gmail.com

Чернікова Інна Володимирівна,

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри історії України

координатор з виховної роботи факультету історії і права

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

orcid.org/0000-0001-7841-3516

inna.chernikova@hnpu.edu.ua

Дрогомирецька Людмила Романівна,

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри історії України і методики викладання історії

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

orcid.org/0000-0002-9770-2724

l.drogomyretska@gmail.com

ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Актуальність. Одним із важливих напрямів гуманітарної політики України є проблема збереження історико-культурної спадщини в умовах російсько-української війни та післявоєнної відбудови. Прагнення російської федерації стерти з лиця землі все, що бодай найменшим чином пов'язане з Україною, українцями, усім українським, ще раз засвідчує важливість історико-культурної спадщини в усвідомленні національної ідентичності та її значення в сучасному світі, попри глобалізаційні процеси, в тому числі й у сфері культури. Історико-культурна спадщина як джерело досвіду багатьох поколінь є втіленням естетичних, морально-етичних, мистецьких, технологічних, релігійно-космологічних уявлень та здобутків народів, що в різні часи проживали на теренах України. Збереження історико-культурної спадщини, її роль у розвитку громад, туризму, освіти, культурній дипломатії – все це є свідченням рівня розвитку та зрілості суспільства й наочно демонструє прагнення нашої держави до євроінтеграції.

Мета статті полягає в аналізі окремих аспектів взаємодії історико-культурної спадщини та національної ідентичності, а також у представленні конкретних практичних кейсів, пов'язаних зі збереженням та промоцією історико-культурної спадщини як важливого джерела формування національної ідентичності в умовах (ре)інтеграції України у європейський культурний простір та боротьби за свою суб'єктність проти агресії росії.

У **результаті проведеного дослідження** з'ясовано, що питання національної ідентичності з опертям на історико-культурну спадщину особливо актуалізується в періоди серйозних суспільно-політичних випробувань, кризових явищ у житті суспільства та соціуму. На практиці це вилилося у пошук духовних стрижнів в історії та культурі України задля усвідомлення та самоідентифікації й репрезентації як всередині країни, так і на міжнародній арені. Важливим інструментом збереження історико-культурної спадщини є цифровізація надбань у цій царині.

У **висновках** наголошено на тактичній та стратегічній значимості історико-культурної спадщини України для перемоги у російсько-українській війні як війні на виживання й утвердження суб'єктності України та українців у геополітичному масштабі. Встановлено необхідність використання історико-культурної спадщини як дієвого інструменту у боротьбі проти російських історико-культурних наративів та залишків радянських світоглядно-ментальних стереотипів щодо національної, культурної, політичної меншовартос-

ті українців. Особливу увагу зосереджено на практичних можливостях історико-архітектурної спадщини та нематеріальної спадщини України.

Ключові слова: збереження, історико-культурна спадщина, культура, матеріальна спадщина, національна ідентичність, нематеріальна спадщина, пам'ятка, охорона пам'яток, російсько-українська війна, Україна.

Tarangul Liubov,

Head of the Chernivtsi branch

State Scientific Institution "Institute of Education Content Modernization"

Chernivtsi branch

orcid.org/0000-0002-9888-9252

tarcov57@gmail.com

Chernikova Inna,

Candidate of Historical Sciences, Associate professor,

Associate Professor at the Department of History of Ukraine

Coordinator for Educational Work of the Faculty of History and Law

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

orcid.org/0000-0001-7841-3516

inna.chernikova@hnpu.edu.ua

Drogomyretska Liudmyla,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of History

of Ukraine and Methods of Teaching History

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

orcid.org/0000-0002-9770-2724

l.drogomyretska@gmail.com

PRESERVATION OF THE HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE OF UKRAINE AS A FACTOR OF NATIONAL IDENTITY

Topicality. One of the important directions of Ukraine's humanitarian policy is the problem of preserving the historical and cultural heritage in the conditions of the Russian-Ukrainian war and post-war reconstruction. The desire of the Russian Federation to erase from the face of the earth everything that is even in the slightest way connected with Ukraine, Ukrainians, everything Ukrainian, once again proves the importance of historical and cultural heritage in the awareness of national identity and its importance in the modern world, despite globalization processes, including and in the field of culture. Historical and cultural heritage, as a source of experience of many generations, is the embodiment of aesthetic, moral-ethical, artistic, technological, religious-cosmological ideas and achievements of peoples who lived on the territory of Ukraine at different times. Preservation of the historical and cultural heritage, its role in the development of communities, tourism, education, cultural diplomacy – all this is evidence of the level of development and maturity of society and clearly demonstrates the aspirations of our state for European integration.

The purpose of the article is to analyze certain aspects of the interaction of historical and cultural heritage and national identity, as well as to present specific practical cases related to the preservation and promotion of historical and cultural heritage as an important source of national identity formation in the conditions of (re) integration of Ukraine into the European cultural space and struggle for one's subjectivity against Russian aggression.

The results of the study revealed that the issue of national identity based on historical and cultural heritage is especially relevant in periods of serious social and political trials, crisis phenomena in the life of society and socium. In practice, this resulted in the search for spiritual cores in the history and culture of Ukraine for awareness and self-identification and representation both within the country and on the international arena. An important tool for preserving the historical and cultural heritage is the digitization of assets in this area.

The conclusions emphasize the tactical and strategic significance of the historical and cultural heritage of Ukraine for Victory in the Russian-Ukrainian war as a war for survival and the establishment of the subjectivity of Ukraine and Ukrainians on a geopolitical scale. The need to use the historical and cultural heritage as an effective tool in the fight against Russian historical and cultural narratives and remnants of the Soviet worldview and mental

stereotypes regarding the national, cultural, and political inferiority of Ukrainians has been established. Special attention is focused on the practical possibilities of historical and architectural heritage and intangible heritage of Ukraine.

Key words: preservation, historical and cultural heritage, culture, material heritage, national identity, intangible heritage, historical and cultural value, Russian-Ukrainian war, Ukraine.

Вступ. Актуальність. Збереження історико-культурної спадщини України в умовах тривалої повномасштабної російсько-української війни – завдання вкрай важке, але стратегічно необхідне, адже історико-культурна спадщина «є одним з головних чинників формування української національної ідентичності та відродження духовності українського народу» (Купрійчук, 2018, с. 6). Вагомою частиною історико-культурної спадщини України є нерухомі пам'ятки – зразки монументального мистецтва, архітектури, історичні та археологічні об'єкти, музеї. На жаль, російські окупанти продовжують нищити все, до чого можуть дотягнутися в Україні, в тому числі й історико-культурну спадщину. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, протягом 24 лютого 2022 р. – 25 грудня 2023 р. «зруйновано або пошкоджено 872 об'єкти культурної спадщини, з них пам'яток національного значення – 120, місцевого значення – 682, щойно виявлених – 70» у 17 областях України (Культурна спадщина, 2023).

Окрім матеріальних історико-культурних пам'яток, спадщина має й нематеріальний вияв, що демонструє автентичність та етнокультурну самобутність, несе в собі відбиток народів та держав, що сформували українську націю. Ставлення до історико-культурної спадщини, її плекання та популяризація й презентація також є маркером зрілості суспільства та впливає на міжнародний імідж країни. З огляду на це, окрім законодавчого забезпечення охорони історико-культурної спадщини, важливим є персоналізоване усвідомлення ролі та функцій історико-культурної спадщини для кожної окремо взятої особистості та суспільства загалом. Історико-культурна спадщина є «унікальним духовним і соціальним капіталом, ресурсом сталого розвитку суспільства» (Вечерський, 2022). Оскільки історико-культурна спадщина всотала в себе віковічні накопичення історико-культурного досвіду народу на різних етапах історичного буття, вплив різноманітних мистецьких стилів, філософських концепцій, політичних подій,

науково-технічних та технологічних досягнень, то, очевидно, вона є потужним джерелом консолідації нації в часи лихоліть. Згадаймо, який емоційний вплив мало на людей фото пам'ятника Тарасові Шевченку з простреленою головою у Бородянці. Або ж знищення пожежею від уламків ворожого безпілотної музею генерал-хорунжого УПА Романа Шухевича на Львівщині. Чи, якщо звернемося до прикладів мирних часів, які емоції викликає скіфська пектораль із Товстої Могили або розписи «петриківки» та косівська кераміка. Таким чином, збереження історико-культурної спадщини для сучасників та майбутніх поколінь є важливим не лише з огляду на матеріальну цінність, а й як вияв духовного надбання в системі ціннісних координат суспільства та соціуму.

Метою статті є дослідження проблеми збереження культурної спадщини України як вагомого чинника національної ідентичності. Особливої ваги дана тема набула в умовах повномасштабної російсько-української війни.

Методи дослідження та наявні підходи до визначення предмету дослідження. Методологія дослідження базується на принципах науковості, поваги до культурного, релігійного, етнічного та гендерного різноманіття, толерантності, компаративному й історико-хронологічному підходах. Для пошуку та систематизації наукових публікацій, пов'язаних з темою статті, був застосований метод критичного аналізу джерел. Такі методи наукових досліджень, як семіотичний та аксіологічний, сприяли комплексному підходу до розгляду окремих пам'яток історико-культурної спадщини України у формуванні національної ідентичності. Культурологічний метод дозволив поглянути на ціннісно-моральні настанови історико-культурної спадщини для національної ідентичності.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Ольга Бір'ова запропонувала віртуальні способи збереження та популяризації історико-культурної спадщини. Оскільки в умовах війни захистити матеріальні об'єкти

історико-культурної спадщини неможливо ні Україні, ні міжнародній спільноті, то використання сучасних віртуальних технологій є доступним варіантом збереження того, що ще не знищено війною (Бірьова, 2023). *Василь Купрійчук* наголошує на особливій ролі сакральної архітектури, музеїв та пам'ятних місць, пов'язаних із життям і діяльністю відомих історичних постатей, а також історичної пам'яті, у формуванні національної ідентичності на сучасному етапі. Він також наголошує на обов'язку держави зберігати історико-культурну спадщину не лише як один з головних чинників формування української національної ідентичності, а і як частину світового культурного спадку. Дослідник також сформулював низку положень, покликаних створити ефективну систему взаємодії наукових, державних, міжнародних, громадських інституцій у царині збереження культурної спадщини – від науково обґрунтованих та вивірених програм, практичних заходів, підготовки висококваліфікованих кадрів у сфері охорони пам'яток до інвентаризації зобов'язань України у рамках виконання рекомендацій ЮНЕСКО (Купрійчук, 2018). Про проблеми розробки та реалізації державних пам'яткоохоронних програм в Україні протягом 1991–2021 рр. писали *Світлана Гаврилюк* та *Олександр Гаврилюк*. Дослідники наголосили на найбільших труднощах у розробці та реалізації відповідних програм. Ідеться про недотримання чинного законодавства, викликане різними причинами, недосконалість системи управління історико-культурною спадщиною, обмеженість державного фінансування. Часто невідомою залишається доля пам'яток, які перебувають в зоні бойових дій. Усе це у комплексі формує досить песимістичні прогнози щодо місця України в культурно-цивілізаційному просторі (Гаврилюк, Гаврилюк, 2022). Проблемам формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни присвячена стаття *Світлани Бойко*. Дослідниця наголошує, що швидкоплинність глобалізованого світу та російсько-українська війна загострюють важливість цієї теми у всіх соціокультурних площинах («мова, ментальність, світогляд, норми поведінки, соціокультурні цінності») (Бойко, 2022, с. 20). *Олександр Стегній* вивчав просторово-територіальну самоідентифікацію населення України

(Стегній, 2004). Усвідомлення історико-культурної спадщини як смислоутворюючої складової сучасних процесів націєтворення з опертям на історичну минувшину розглядала *Полина Вербицька* (Вербицька, 2015). Проблемам фіксації та збереження нематеріальної культурної спадщини України присвячене дослідження *Валентини Борисенко* та *Мирослава Борисенка* (Борисенко, Борисенко, 2022). *Лілія Плешакова* звернула увагу на проблеми збереження фондів колекцій музеїв під відкритим небом в умовах воєн (Плешакова, 2020).

Загалом навіть побіжний огляд наукових напрацювань, які так чи інакше пов'язані з темою нашого дослідження, формує уявлення про різноманіття методологій та підходів до розгляду питань збереження історико-культурної спадщини як смислоутворюючого ядра національної ідентичності. Водночас виклики, з якими зіткнулася Україна (ідеться, зокрема, про російсько-українську війну, що розпочалася в лютому 2014 р.), залишають на порядку денному необхідність збереження історико-культурної спадщини з огляду на її можливості у формуванні сучасної української нації, міцно вкоріненої в свої традиції та прагнення перемоги й подальшої відбудови та процвітання на засадах цивілізованого світу.

Результати дослідження. Теоретичні аспекти діалектики історико-культурної спадщини та національної ідентичності. Національна ідентичність формується, спираючись на такі фундаментальні підвалини, як відчуття приналежності до певної культурної спільноти, історичної території, спільних цінностей та світоглядних орієнтирів. Визріваючи в горнилі традиційної культури, наповнившись політичним змістом та національним самовизначенням, ідентичність з етнічної постає вже як національна, із розумінням своєї місії в цивілізаційному чи світовому форматі та шляхів виконання цієї місії (Розумний, 2016, с. 26). Як влучно висловилася Лариса Нагорна, «жоден із членів нації не знає й ніколи не знатиме всіх своїх співвітчизників, але між ними існує анонімна й символічна солідарність, сила якої буває дивовижною, особливо в періоди тяжких випробувань» (Нагорна, 2005). Як це працює на практиці, ми мали можливість пересвідчитися після 24 лютого 2022 р., коли українці масово продемонстрували собі і світу небачені

приклади єднання та взаємопідтримки і взаємодопомоги. Водночас фанатичне бажання російських окупантів нищити все, що пов'язане з Україною та її населенням, ще раз демонструє важливість історико-культурної спадщини як важливого чинника національної ідентичності, її збереження та репрезентації в світі. Нищення історико-культурної спадщини – це не лише матеріальне стирання з лиця землі здобутків багатьох поколінь, а й прагнення знівельовати історичну та культурну пам'ять, право на свої традиції, звичаї, ритуали та комеморативні практики, побутові звички, ментальність тощо. За даними Національного інституту стратегічних досліджень, «під час війни російські окупанти та їхні поплічники намагаються артикулювати на тимчасово захоплених ними територіях України свою версію історії, одночасно викоринюючи будь-які вияви українського історичного дискурсу» (Валевський, Литвиненко, 2022, с. 2). На тимчасово окупованих територіях областей України російські окупанти та колаборанти вилучали з бібліотек книги з української літератури та історії України, зокрема ті, в яких ішлося про часи Української Революції, Помаранчевої Революції, Революції Гідності, події російсько-української війни. Також відомо про списки історичних персоналій, пам'ять про яких, на думку кремлівських пропагандистів, необхідно стерти з історичної свідомості нашого народу. У список потрапили Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл (Валевський, Литвиненко, 2022, с. 2).

Звідси випливає необхідність формування та практичної реалізації державної політики збереження історико-культурної спадщини як однієї з підвалин існування й повнокровного функціонування держави. Також необхідною є міжнародна підтримка в цій царині. Загальновідомими є факти такої міжнародної співпраці з ЮНЕСКО (у рамках статті ми не будемо на них зупинятися, оскільки це не є предметом нашого дослідження). Зазначимо лише, що вироблення стратегій захисту та промоції історико-культурної спадщини – важливий вектор гуманітарної політики держави. Чітко визначивши європейський вектор свого розвитку та прагнень, Україна з метою повноцінної (ре)інтеграції в європейський історико-цивілізаційний простір, попри труднощі, реалізовує

різноманітні культурні проєкти і в рамках культурної дипломатії, і скеровані «на розвиток міжкультурного діалогу, збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, підтримку народної творчості, культурного туризму» (Матлай, 2014, с. 47). Зокрема, прикладом у сфері збереження культурної спадщини є проєкт «Викрадена спадщина» в межах проєкту «Війна і мистецтво». До бази проєкту «Викрадена спадщина» станом на жовтень 2023 р. було включено 245 культурних об'єктів, які були викрадені російськими окупантами з приватних і державних колекцій. Мета даного проєкту – знайти все вкрадене й повернути в Україну, адже це не лише частина нашої культурної спадщини, це наша історія та ідентичність, наша презентація світові та внесок у світову скарбницю культурних досягнень людства. Створення такої бази, її постійне наповнення – важливий внесок у запобігання незаконній торгівлі вкраденими культурними цінностями (Викрадена спадщина, 2024). Першим прецедентом повернення в Україну викраденої під час російсько-української війни культурної спадщини, великої як за розміром (565 предметів), так і за смисловим наповненням, стало повернення «скіфського золота». Понад 10 років колекція «Крим: золото й таємниці Чорного моря» перебувала за межами України. Вона була сформована ще у 2013 р. з музейних експонатів Києва, Сімферополя, Керчі, Бахчисарая та Херсонеса. Її направили до Німеччини, згодом до Нідерландів з метою демонстрації в музеях. Після 2014 р. на порядку денному постало питання її повернення в Україну. Однак на територію окупованої АР Крим повертати колекцію «скіфського золота» було неприпустимо. Російська окупаційна влада висувала свої претензії щодо заволодіння колекцією. Однак після тривалих юридичних баталій Верховний суд Нідерландів та Апеляційний суд Нідерландів ухвалили рішення повернути «скіфське золото» Україні. Це дуже важливо як з точки зору історичної справедливості, так і з точки зору міжнародного визнання, що Крим – це Україна (Повернення «скіфського золота»: Верховний суд Нідерландів став на бік України, 2023; У Києві показали частину повернутого в Україну «скіфського золота», 2023).

Внаслідок глобалізаційних процесів та віртуалізації світу формується якісно нова система

аксіологічних координат особистості. Завдяки активній взаємодії культур людина ідентифікує себе з різними спільнотами. Усвідомлення та осмислення національної ідентичності відбувається й шляхом засвоєння історико-культурної спадщини як об'єднавчого чинника у гуртуванні української нації. Зацікавлення історико-культурною спадщиною характерне для суспільства у найбільш критичні та важкі періоди і під час загострення різноманітних кризових явищ (Матлай, 2014, с. 46). Будучи соціальним капіталом спільноти, історико-культурна спадщина потребує захисту з боку цієї самої спільноти задля забезпечення сталого розвитку суспільства «через культурну участь – усвідомлення, толерантність, емпатію, почуття належності, довіру, солідарність, громадянську участь» (Вербицька, 2015, с. 40). Повноцінний соціокультурний розвиток неможливий без опертя на історико-культурну спадщину, за допомогою якої відбувається зміцнення патріотичних почуттів як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні, покращуються міжкультурні зв'язки (наприклад, через туристичну діяльність). Важливо пам'ятати, що об'єкти історико-культурної спадщини, особливо археологічні пам'ятки, в разі їх критичного пошкодження чи знищення відновити вкрай важко або й неможливо, тому відповідні охоронні заходи не терплять відкладання на потім та потребують постійної уваги й відповідного реагування. На сучасному етапі труднощі, пов'язані із формуванням національної ідентичності, як зазначає Ростислав Поліщук, викликані кількома довготривалими чинниками. По-перше, це відсутність чіткої державної культурної політики, скерованої на цілеспрямоване «формування в українців єдиної національно-культурної ідентичності» (Поліщук, 2017, с. 185). По-друге, залишки радянської спадщини, з одного боку, та глобалізаційні впливи, вестернізація культури. При цьому спостерігаємо сприйняття європейських ціннісних орієнтирів, що у перспективі повинно мати позитивний вплив для (ре)інтеграції України у сім'ю європейських народів (Поліщук, 2017, с. 185).

Практичні кейси. Важливим є не тільки масове знання про своє історичне минуле, а й усвідомлення минулого саме як спадщини, як цінності матеріальної та духовної. Тривалий час у суспільному сприйнятті історія України

виглядала як низка трагічних та жахливих подій, де зазвичай український народ був нещасною жертвою більш сильного ворога, зради, непереборних обставин тощо. Така віктимізація власного минулого таїть у собі небезпечні стереотипи про неспроможність власного історичного поступу та позитивного впливу на перебіг подій, розвиток держави, міжнародний вплив тощо. «Розуміння України як жертви, якій притаманні такі специфічні властивості, як відсутність національної гідності, рабська звичка не вставати з колін, схильність до розбрату і братовбивчих конфліктів, є фатальними для розвитку української спільноти» (Ганаба, 2018, с. 48), тому в нинішніх умовах так важливо плекати модерну національну ідентичність, спираючись не на застарілі чужинські історичні стереотипи та наративи, а на власну історико-культурну спадщину, яка має безліч прикладів героїчного чину, творчих злетів та гідних зразків для наслідування. Неабиякий потенціал для плекання національної ідентичності, особливо у молодого покоління, мають історико-архітектурні пам'ятки. *Пропонуємо розглянути кілька конкретних прикладів.*

1. 5 жовтня 1994 р. створено Державний історико-культурний заповідник «Тустань». Осердям заповідника стала середньовічна фортеця-град Тустань XII – XVI ст., що виконувала ще й роль митниці на Соляному шляху. Розміщена фортеця неподалік с. Урич на Львівщині. Саме село відоме з 1369 р. Знають його не лише завдяки Тустані, а і як один з осередків бойківської культури. Перш ніж потрапити до фортеці, варто звернути увагу на музей «Хата у Глибокім», експозиція якого розміщена у типовому будинку тих країв та відтворює побут бойків. Окрім центральної частини фортеці Тустань, ансамбль пам'яток доповнюють скелі з культурними шарами стародавньої історії до Середньовіччя, а також система оборонних валів, ровів і дамба. Одним з перших, хто вивчав Тустань як пам'ятку історії та культури, був учасник «Руської трійці» *Іван Вагилевич*. Історик *Август Бельовський* першим у 1846 р. провів паралелі між скелями в Уричі та літописним градом Тустань. Відповідно до доступних йому джерел та тогочасних історіографічних поглядів він вважав появу міста потребою руських князів переховуватися у XIII ст. від татар. Низка дослідників протягом XIX ст. вивчала

різні аспекти унікальної пам'ятки оборонної архітектури, але цілісного дослідження на той час ще не було. Особливо захоплювався Тустанню *Іван Франко*. У ХХ ст. вивчення Тустані продовжувалося. У 1970-х рр. розпочала роботу дослідницька експедиція, яку очолив *Михайло Рожко*. У 1982 р. Карпатська архітектурно-археологічна експедиція охопила дослідженнями Бубнище, Розгірче, Підкамін, низку городищ та інших об'єктів часів Середньовіччя в Карпатах. М. Рожко залишив після себе багатий архів, опрацювання якого є одним із завдань Державного історико-культурного заповідника «Тустань». Активні роботи ведуться і у напрямку використання цифрових технологій для дослідження Тустані, музеєфікації та популяризації як видатної пам'ятки середньовічної культури України. Цікавими є такі наукові експерименти: «Карпатська сигналізація» – вивчення системи оповіщення в горах на великих відстанях; проектування, будівництво та успішне випробування середньовічної каменеметної машини (Дослідження). Тустань – дуже приваблива туристична локація. Це надзвичайне місце прекрасне у будь-яку пору року, цікаве для людей різного віку та вподобань. Неповдалі скелі облаштований дитячий екомайданчик не лише для розваги, але і для фізичного розвитку та пізнання історії та культури (Дитячий екомайданчик). Дорослі можуть спробувати свої сили у мотузковому парку «LaZanka» (Мотузковий парк «LaZanka»). Зануритися у світ середньовічних ремесел допомагають майстеркласи з гончарства (Майстерклас з гончарства). У 2006 р. започатковано фестиваль української середньовічної культури «Ту Стань!». Фестиваль проходить влітку, зазвичай у серпні. Мета фестивалю – максимально автентично заглибитися в атмосферу Середньовіччя через реконструкторські бої, музику, кухню, розваги, ремесла, зовнішній вигляд (Фестиваль-табір української середньовічної культури Тустань). У жовтні 2019 р. заповідник «Тустань» започаткував фестиваль бойківської культури «БойЄ». Збереження та популяризація культурної бойківської спадщини села Урич – це ще один напрямок діяльності заповідника «Тустань». Таким чином, відбувається охоплення різних культурних епох та напрямків: від середньовічної Європи здійснюється поворот до локальної історії, до унікальної краєзнавчої атмосфери

духовної та матеріальної культури бойків (Пориньте в атмосферу живої бойківської культури!). Фестиваль «БойЄ» є частиною більш глобального проєкту «Світ Карпатських розет».

Цифровізація історико-культурної спадщини вже стала важливою складовою збереження спадщини, її популяризації та «олюднення». У 2021 р. розробили віртуальну гру, завдяки якій можна потрапити всередину фортеці XIV–XV ст. та познайомитися з побутом часів Середньовіччя, «примірявши» на себе роль одного із жителів тогочасної фортеці. На основі археологічних даних у грі відтворено побут фортеці періоду її розквіту у XIV–XV ст. У віртуальній грі можна взяти в руки різні предмети, роздивитися; можна побути воеводою, лицарем, ремісником. Цільовою аудиторією такої гри є діти та молодь. Такий формат, на думку розробників, дозволяє зацікавити історією свого краю, відчутти атмосферу часу, викликати історичну емпатію, що вкрай важливо для формування національної ідентичності (Шиян, 2021).

4 березня 2022 р. голова ГО «Тустань» Василь Рожко та генеральний директор Національного музею Революції Гідності Ігор Пошивайло створили Штаб порятунку спадщини (Heritage Rescue Emergency Initiative, HREI). За тих обставин діяти потрібно було максимально швидко й ефективно. Зокрема, постала потреба «документування культурних втрат України від російської агресії» (Бодняк, Середа, 2022), що згодом переросло у повноцінну базу даних, створену за міжнародними стандартами. Прототип Штабу зорганізувався ще у 2014 р., коли було необхідно негайно реагувати на загрозу російської федерації «рубати коридор на Крим» сухопутним шляхом. Ще тоді до роботи долучилися Марія Задорожна (експедиції, збір доказів для суду) та Владислав Піоро (цифровізація). З березня 2022 р. до роботи Штабу доєдналася адміністрація історико-культурного заповідника «Тустань», Центр розвитку музейної справи, Інститут геоінформаційних систем, «Львівська політехніка». Загалом об'єдналося близько 30 людей, що працюють за різними напрямками. Центром для роботи Штабу став офіс ГО «Тустань» у Львові. Перший практичний крок Штабу для порятунку спадщини, зруйнованої внаслідок російської агресії, – експедиція 28 квітня 2022 р. в Бородянку на Київщині, де за допомогою дрона зробили 3D-зйомку

знаменитої шафки з півником (Бодняк, Середа, 2022). Результати напрацювань Штабу розміщені на сайті, де кожен може ознайомитися з перебігом експедицій до різних населених пунктів України (Моніторинг спадщини заради відновлення).

На прикладі середньовічної фортеці-граду Тустань ми продемонстрували важливість збереження історико-культурної спадщини як джерела історичної пам'яті, національної ідентичності, туристичної локації, частини сталого розвитку громади. Така симфонія взаємодії різних чинників за активної співпраці небайдужих людей особливо важлива для України і зараз, і на перспективу.

2. Ще один кейс, на якому ми хочемо акцентувати увагу, – це нематеріальна історико-культурна спадщина як складова частина національної ідентичності. Нематеріальна історико-культурна спадщина надає людині відчуття зв'язку зі своєю історією, культурою, спільнотою, сприяє єднанню соціуму навколо ціннісно значимих настанов. Оскільки «національна ідентичність базується на основі світогляду кожного громадянина у межах її природно-географічного, історико-етнографічного, соціального простору» (Борисенко, Борисенко, 2022, с. 74), то єднання українського суспільства навколо духовних основ є одним із важелів нашої перемоги у російсько-українській війні. У 2008 р. Україна ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини (Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини). У Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України міститься 88 елементів нематеріальної культурної спадщини. Перелік постійно поповнюється. Нематеріальна культурна спадщина тісно пов'язана з етнічною культурою різних народів. Обряди, традиції, ремесла, фольклор відображають локальну специфіку, що робить їх важливим джерелом вивчення культурного різноманіття та пошуку спільних точок дотику задля усвідомлення власної національної ідентичності. Є розроблена методика виявлення елементів нематеріальної культурної спадщини задля внесення їх у Національний перелік. Для цього існують такі критерії: «є на даний момент «живою» (не допускається використання практик, які побутували в давнину, проте сьогодні не відтворюються);

передається з покоління в покоління в родині та/або засобами неформальної освіти (гуртки, клуби за інтересами, аматорські колективи тощо); є важливою частиною життя спільноти та визнається її членами як така» (Босик, Снігирьова, Телеуця, 2017, с. 9). Підтримки потребують не лише етнокультурні явища, а і люди – носії та знавці явищ та предметів нематеріальної історико-культурної спадщини. Актуальною для національної ідентичності залишається проблема передавання знань, вмінь та навичок наступним поколінням, а також відмежовування справді аутентичної спадщини від псевдонаціонального кітчу чи сувенірної продукції. Також для збереження та популяризації нематеріальної історико-культурної спадщини як важливого елементу культурного різноманіття України та складової частини національної культури важливим є виважений підхід до охоплення пошуком унікальних явищ та предметів етнокультури усіх регіонів України (Борисенко, Борисенко, 2022, с. 74–75, 78). Зокрема, для презентації України та її історико-культурної спадщини крізь призму людей, які плекають цю саму спадщину, надають їй нового творчого імпульсу, був організований медіапроект «Ukrainer». Мета проекту полягала у проведенні відповідних експедицій у 16 історичних регіонах України та на основі зібраних матеріалів створенні путівників з інформацією про культуру, історію, унікальні та рідкісні пам'ятки задля просвітництва та розвитку внутрішнього туризму. Повномасштабне вторгнення росії в Україну внесло свої корективи в діяльність проекту. Дослідницька увага була сфокусована на проблемах депортації українського населення російськими окупантами, на стиранні історичної пам'яті українців, на житті деокупованих територій України через фотофіксацію, інтерв'ю, розповіді (Ukrainer). Ще один проект, скерований на збереження та популяризацію нематеріальної історико-культурної спадщини України, її висвітлення у різних аспектах – від аутентичних проявів до творчого переосмислення в модерному мистецтві та музейних технологіях, – «Автентична Україна» – віртуальний культурний простір:

– наповнений інформацією про українське авангардне мистецтво першої третини ХХ ст., яке, крім іншого, базувалося на народних художніх традиціях;

– містить оцифровані музейні експонати, насамперед ті, що наповнені особливими сенсами та смислами української культури та історії («Апостол» 1574 р.);

– віртуальний тур дерев'яними храмами Карпат України, скансенами та оперними театрами;

– розповіді про нематеріальну історико-культурну спадщину України, які постійно доповнюються новою інформацією (Автентична Україна).

Отже, проблема захисту історико-культурної спадщини як важливого чинника національної ідентичності є важливим вектором державної гуманітарної політики. Однак робота громадського сектору, поодиноких ентузіастів, підтримка міжнародної спільноти – всі ці чинники разом формують «гуманітарну ауру нації» (за словами Ліни Костенко) та ще раз засвідчують необхідність комплексних підходів у реалізації цілей та завдань формування й розвитку по-справжньому модерної української нації в європейській спільноті.

Висновки. Збереження історико-культурної спадщини як чинника національної ідентичності актуалізувалося внаслідок російської агресії проти України. Спочатку окупація та анексія АР Крим та початок бойових дій в частині Донецької та Луганської областей, а потім і повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. призвели до втрати значної частини історико-культурних надбань нашої держави. На жаль, процес фізичної руйнації, розкрадання, загроза подальшого нищення національної ідентичності, втіленої в пам'яті, культурі, природних ландшафтах та інших об'єктах, на невизначений час залишається на порядку денному. Саме історико-культурна спадщина, її осмислення, збереження та популяризація є одним з основоположних рушіїв культурного розвитку нації, її самоідентифікації та презентації на міжнародній арені. Історико-культурна спадщина, належним чином репрезентована, є потужним каталізатором патріотичного виховання, формування

національних цінностей, усвідомлення приналежності до спільноти. Також варто розглядати історико-культурну спадщину як важливий фактор «щеплення» від російських історико-культурних наративів, скерованих на нищення України та всього українського й самих українців як нації.

Україна навіть в умовах війни має потужний потенціал історико-культурної спадщини – матеріальної та нематеріальної, а також можливості її промоції як всередині країни, так і на міжнародних майданчиках. Це у перспективі можна розглядати як важливий вектор сталого розвитку в роки післявоєнної відбудови, культурної дипломатії, а також як складову частину духовного розвитку як невід'ємного елементу цивілізаційного поступу людства.

Історико-культурна спадщина України є тактично та стратегічно важливою з огляду на її роль у історико-культурному розвитку, вплив на матеріальне та духовне життя, державотворчі процеси, політичний та економічний розвиток, загалом чи не на всі сфери буття. Зокрема, актуалізується необхідність її використання задля ефективного формування суспільно-національного імунітету проти згубних російських наративів та дискурсів. Також історико-культурна спадщина – важливий інструмент для консолідації української нації навколо значущих та знакових надбань попередніх поколінь, об'єктивної оцінки контраверсійних історичних проблем та формування виваженого україноцентричного погляду на власну історію та культуру.

Пропонуємо особливу увагу звернути на історико-культурні пам'ятки монументальної архітектури та об'єкти нематеріальної спадщини як такі, що є вкрай придатними для практичних заходів, культурних проєктів, скерованих на плекання національної ідентичності, розвиток міжкультурного діалогу, туризму, вивчення регіональної історії та краєзнавства України, (ре)інтеграції нашої держави в спільний європейський цивілізаційний історико-культурний простір.

Список використаних джерел:

1. *Ukrainer*. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrainer.net/>.
2. *Автентична Україна*. [Електронний ресурс]. URL: <https://authenticukraine.com.ua/>.
3. Бірнова, О. (2023). Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 26(5), 90–94. doi: <https://doi.org/10.15421/1723106>.

4. Бодняк, О., Серета, І. (2023). Василь Рожко: «Тустань – моя колиска цифровізації». Як фортеця стала порятунком для української спадщини під час війни. *The Ukrainians*, 20 жовтня. URL: <https://theukrainians.org/vasyl-rozhko/>.
5. Бойко, С. (2022). Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни. *Українознавчий альманах*, 30, 17-22. doi: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>.
6. Борисенко, В., Борисенко, М. (2022). Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Український географічний журнал*, 2(118), 73-81. doi: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>.
7. Босик, З., Снігирьова, Л., Телеуця, В. (2017). *Нематеріальна культурна спадщина України. Методична розробка*. Київ: Український центр культурних досліджень. URL: https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/2018-08-17_2.pdf.
8. Валецький, О., Литвиненко, О. (2022). Ситуація у сфері культури: виклики та події. *Національний інститут стратегічних досліджень. Центр суспільних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kultura_vikliki.pdf.
9. Вербицька, П. (2015). Соціокультурні активи історико-культурної спадщини в українському суспільстві. *Historical And Cultural Studies*. 1,(1), 37-41. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/6dae2d7a-aa25-41bb-b8d5-28221a3fc29c/content>.
10. Вечерський, В. (2022). Культурна спадщина України. Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс]. URL: https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
11. Викрадена спадщина (2024). *Війна & санкції* [Електронний ресурс]. URL: <https://sanctions.nazk.gov.ua/art/stolen/>.
12. Гаврилюк, С., Гаврилюк, О. (2022). Пам'яткоохоронні програми в Україні у 1991–2021 рр.: зміст та реалізація. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. 26, с. 84–89. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.14>.
13. Ганаба, С. (2018). Національно-культурна ідентичність особистості як умова консолідації суспільства. *Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу. Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка)*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1563/Formuvannia-natsionalno-kulturnoi-identychnosti-osobystosti-u-vyklykakh-chasu.pdf?sequence=1>.
14. Дитячий еко-майданчик. *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.ua/fun/eko-playground/>.
15. Дослідження. *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.ua/about/skansen/research/>.
16. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (2003). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text.
17. Культурна спадщина. (2023). *Через російську агресію в Україні постраждали 872 пам'ятки культурної спадщини (09.01.2024)*. Київ: Міністерство культури та інформаційної політики. URL: <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukrayini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshhyny/>.
18. Купрійчук, В. (2018). Роль національної культурної спадщини у формуванні української ідентичності. *Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти*, монографія. Київ: НАДУ.
19. Майстерклас з гончарства. *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.ua/fun/pottery-master-class/>.
20. Матлай, Л. (2014). Історико-культурна спадщина України у цивілізаційному діалозі. *Historical And Cultural Studies*. 1(1), 45–48. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/2e0e8e27-4344-4c41-b0bfa15fb622cc17/content>.
21. Моніторинг спадщини заради відновлення. Результати проектів документування втрат культурної спадщини. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.heritage.in.ua/#result>.
22. Мотузковий парк «LaZanka». *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.ua/fun/lazanka/>.
23. Нагорна, Л. (2005). Ідентичність національна. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Ї*. Київ: Видавництво «Наукова думка», 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna.
24. Плешакова, Л. (2020). Проблеми збереження фондової колекції в музеях під відкритим небом в сучасних умовах. *Національний музей народної архітектури та побуту України, 13 липня*. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.pyrohiv.com/activities/problemi-zberezheniya-fondovoi-kolektsii.html>.
25. Повернення «скіфського золота»: Верховний суд Нідерландів став на бік України (2023). *Укрінформ, 9 червня* [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3720487-povernenna-skifskogo-zolota-verhovnij-sud-niderlandiv-stav-na-bik-ukraini.html>.

26. Поліщук, Р. (2017). *Культурна ідентичність як субстанційний чинник формування світогляду українського народу в епоху глобалізації*. (Дис. канд. філософ. наук). Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_polishchuk.pdf.
27. Розумний, М. (2016). *Виклики національного самовизначення*. Київ: НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/Rozumniy_druk-915a0.pdf.
28. Стегній, О. (2004). Динаміка просторово-територіальної самоідентифікації населення України. *Український соціум*, 2(4), 62–74. doi: <https://doi.org/10.15407/socium2004.02.062>.
29. У Києві показали частину повернутого в Україну «скіфського золота» (2023). Укрінформ, 28 листопада. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3792969-u-kievi-pokazali-castinu-povernutogo-v-ukrainu-skifskogo-zolota.html>.
30. Фестиваль «БойЄ». *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.ua/festivals/bojue/>.
31. Фестиваль-табір української середньовічної культури Тустань. *Тустань*. [Електронний ресурс]. URL: <https://tustan.com.ua/>.
32. Шиян, О. (2021). У Тустані розробили віртуальну гру з артефактами середньовічної фортеці. *Zaxid.Net*, 12 листопада. URL: https://zaxid.net/virtualna_gra_tustani_mozhna_potrapiti_u_fortetsyu_xiv_xv_st_n1530148.

References:

1. Ukraïner. [Electronic resource]. Retrieved from: <https://www.ukraïner.net/>.
2. Avtentychna Ukrayina [Authentic Ukraine]. [Electronic resource]. Retrieved from <https://authenticukraine.com.ua/>. [in Ukrainian].
3. Birova, O. (2023). Istoryko-kul'turna spadshchyna Ukrayiny: tsyfrovi tekhnolohiyi zberezheniya ta populyaryzatsiya v umovakh voyennykh diy [Historical and Cultural Heritage of Ukraine: Digital Preservation Technologies and Popularization in the Context of Military Operations]. *Naukovo-teoretychnyy al'manakh Hrani* 26(5), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106>. [in Ukrainian].
4. Bodniak, O., & Sereda, I. (2023). Vasyl' Rozhko: "Tustan' – moja kolyska tsyfrovizatsiyi". Yak fortetsya stala poryatunkom dlya ukrayins'koyi spadshchyny pid chas viyny [Vasyl' Rozhko: "The Tustan Fortress is a Cradle of Digitalization". How a fortress became a war]. *The Ukrainians*, October 30. Retrieved from <https://theukrainians.org/vasyl-rozhko/>. [in Ukrainian].
5. Boiko, S. (2022). Formuvannya natsional'noyi identychnosti ukrayins'koyi molodi v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny [Formation of the national identity of ukrainian youth in the conditions of the russian-ukrainian war]. *Ukrayinoznavchyy al'manakh*, 30, 17-22. Retrieved from <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/issue/view/16>. [in Ukrainian].
6. Borysenko, V., & Borysenko, M. (2022). Nematerial'na kul'turna spadshchyna ukrayintsiv (rehional'nyy analiz proyavu) [Intangible Cultural Heritage of Ukrainians (Regional Analysis of Its Manifestation)]. *Ukrayins'kyi heohrafichnyy zhurnal*, 2(118), 73-81. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.02.073>. [in Ukrainian].
7. Bosyk, Z., Nigyreva, L., & Teleutsia, V. (2017). Nematerial'na kul'turna spadshchyna Ukrayiny. Metodychna rozrobka [Intangible cultural heritage of Ukraine. Methodical development]. Kyiv: Ukrayins'kyi tsentr kul'turnykh doslidzhen'. Retrieved from https://uccs.org.ua/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/2018-08-17_2.pdf. [in Ukrainian].
8. Valevskiy, O., & Lytvynenko O. (2022). Cytuatsiya u sferi kul'tury: vyklyky ta podiyi [The situation in the field of culture: challenges and events]. *Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. Tsentri suspil'nykh doslidzhen'*, 1–2. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/kultura_vikliki.pdf. [in Ukrainian].
9. Verbytska, P. (2015). Sotsiokul'turni aktyvy istoriko-kul'turnoyi spadshchyny v ukrayins'komu suspil'stvi [Socio-cultural assets of historical and cultural heritage in Ukrainian society]. *Historical and Cultural Studies*. 2, 1, 37–41. Retrieved from <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/6dae2d7a-aa25-41bb-b8d5-28221a3fc29c/content>. [in Ukrainian].
10. Vecherskyi, V. (2022). Kul'turna spadshchyna Ukrayiny [Cultural heritage of Ukraine]. *Velyka ukrayins'ka entsyklopediya*. [Electronic resource]. Retrieved from https://vue.gov.ua/%D0%9A%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B4%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8. [in Ukrainian].
11. Vykradena spadshchyna [The Stolen Legacy] (2024). *Viyina & sanktsiyi*. Retrieved from <https://sanctions.nazk.gov.ua/art/stolen/>. [in Ukrainian].
12. Havryliuk, S., & Havryliuk, O. (2022). Pam'yatkokhoronni prohramy v Ukrayini u 1991–2021 rr.: zmist ta realizatsiya [Monument preservation programs in Ukraine in 1991–2021: content and implementation]. *Litopys Volyni. Vseukrayins'kyi naukovyy chasopys*. 26, 84–89. DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.14>. [in Ukrainian].
13. Ganaba, S. (2018). Natsional'no-kul'turna identychnist' osobystosti yak umova konsolidatsiyi suspil'stva [National and cultural identity of the individual as a condition for the consolidation of society]. Formuvannya natsional'no-kul'turnoyi

identychnosti osobystosti u vyklykakh chasu. Zbirnyk materialiv Vseukrayins'koho kruhloho stolu (do 100-richchya vid zasnuvannya Kam"yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka). Kam"yanets'-Podil's'kyy: Kam"yanets'-Podil's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka. Retrieved from <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1563/Formuvannia-natsionalno-kulturnoi-identychnosti-osobystosti-u-vyklykakh-chasu.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].

14. Dytyachyy eko-maydanchyk [Children's eco-playground]. *Tustan'*. [Electronic resource]. Retrieved from <https://tustan.ua/fun/eko-playground/>. [in Ukrainian].

15. Doslidzhennya [Research]. *Tustan'*. [Electronic resource]. Retrieved from: <https://tustan.ua/about/skansen/research/>. [in Ukrainian].

16. Konventsija pro okhoronu nematerial'noyi kul'turnoyi spadshchyny (2003). [Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage] Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69?lang=en#Text. [in Ukrainian].

17. Kul'turna spadshchyna. (2023). Cherez rosiys'ku ahresiyu v Ukraini postrazhdaly 872 pam'yatky kul'turnoyi spadshchyny [Cultural heritage. Due to russian aggression in Ukraine, 872 cultural heritage sites have been affected. (09.01.2024)]. Ministerstvo kul'tury ta informatsynoyi polityky. Retrieved from <https://mcip.gov.ua/news/cherez-rosijsku-agresiyu-v-ukraini-postrazhdaly-872-pamyatky-kulturnoyi-spadshchyny/>. [in Ukrainian].

18. Kupriyчук, V. (2018). Rol' natsional'noyi kul'turnoyi spadshchyny u formuvanni ukrayins'koyi identychnosti [The role of national cultural heritage in the formation of Ukrainian identity]. Formuvannya ukrayins'koyi identychnosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoretychni i politychni aspekty, monohrafiya. Kyiv: NAPA. [in Ukrainian].

19. Mayster-klas z honcharstva [Pottery master class]. *Tustan'*. [Electronic resource]. Retrieved from <https://tustan.ua/en/fun/pottery-master-class/>. [in Ukrainian].

20. Matlai, L. (2024). Istoryko-kul'turna spadshchyna Ukrainy u tsyvilizatsynomu dialozi [Historical and cultural heritage of Ukraine in civilization dialogue]. *Historical And Cultural Studies*. 1, 1, 45-48. Retrieved from <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/2e0e8e27-4344-4c41-b0bf-a15fb622cc17/content>. [in Ukrainian].

21. Monitorynh spadshchyny zarady vidnovlennya. Rezul'taty proektiv dokumentuvannya vtrat kul'turnoyi spadshchyny [Heritage monitoring for recovery. Results of projects documenting the loss of cultural heritage]. [Electronic resource]. Retrieved from <https://www.heritage.in.ua/#result>. [in Ukrainian].

22. Motuzkovyy park "LaZanka" [Rope park "LaZanka"]. *Tustan'*. [Electronic resource]. Retrieved from <https://tustan.ua/fun/lazanka/>. [in Ukrainian].

23. Nagorna, L. (2005). Identychnist' natsional'na [National identity]. *Entsyklopediya istoriyi Ukrainy: T. 3: E-Y*. Kyiv: Vydavnytstvo "Naukova dumka". Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Identychnist_nacionalna. [in Ukrainian].

24. Pleshakova, L. (2020). Problemy zberezhenntya fondovoyi kolektsiyi v muzeyakh pid vidkrytym nebom v suchasnykh umovakh [Problems of preserving the stock collection of open-air museums in modern conditions]. *Natsional'nyy muzey narodnoyi arkhitektury ta pobutu Ukrainy*, 13 lypnya. Retrieved from <https://www.pyrohiv.com/activities/problems-zberezhenntya-fondovoi-kolektsii.html>. [in Ukrainian].

25. Povernennya "skifs'koho zolota": Verkhovnyy sud Niderlandiv stav na bik Ukrainy (2023). [The return of the "Scythian gold": the Supreme Court of the Netherlands sided with Ukraine] (2023). *Ukrinform*, June 9. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-crimea/3720487-povernenna-skifskogo-zolota-verhovnij-sud-niderlandiv-stav-na-bik-ukraini.html>. [in Ukrainian].

26. Polishchuk, R. (2017). Kul'turna identychnist' yak substantsiynnyy chynnyk formuvannya svitohlyadu ukrayins'koho narodu v epokhu hlobalizatsiyi [Cultural identity as a substantial factor in the formation of the worldview of the Ukrainian people in the era of globalization]. (PhD Diss. Of Philosophical Sciences). L'viv's'kyy natsional'nyy universytet imeni Ivana Franka, L'viv. Retrieved from https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_polishchuk.pdf. [in Ukrainian].

27. Rozumnyi, M. (2016). Vyklyky natsional'noho samovyznachennya: monohrafiya [Challenges of the National Self-Determination: Monograph]. Kyiv: NISS, Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-11/Rozumnyi_druk-915a0.pdf. [in Ukrainian].

28. Stegnyy, O. (2004). Dynamika prostoro-terytorial'noyi samoidentyfikatsiyi naseleennya Ukrainy [The Ukrainians self-identity: trends in the geographical aspects]. *Ukrayins'kyy sotsium*, 2(4), 62-74. DOI <https://doi.org/10.15407/socium2004.02.062>. [in Ukrainian].

29. U Kyyevi pokazaly chastynu povernutoho v Ukrainu «skifs'koho zolota» (2023). [A part of the "Scythian gold" returned to Ukraine was shown in Kyiv]. *Ukrinform*, November 28. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3792969-u-kievi-pokazali-castinu-povernutogo-v-ukrainu-skifskogo-zolota.html>. [in Ukrainian].

30. Festyval' "BoyYE" [Festival "BoyE"]. *Tustan'*. [Electronic resource]. Retrieved from <https://tustan.ua/festivals/bojye/>. [in Ukrainian].

-
31. Festyval'-tabir ukrayins'koyi seredn'ovichnoyi kul'tury Tustan' [Festival-camp of Ukrainian medieval culture Tustan]. Tustan'. [Electronic resource]. Retrieved from <https://tustan.com.ua/>. [in Ukrainian].
32. Shiyani, O. (2021). U Tustani rozroblyly virtual'nu hru z artefaktamy seredn'ovichnoyi fortetsi [In Tustan, they developed a virtual game with artifacts of a medieval fortress]. *Zaxid.Net*, November 12. Retrieved from https://zaxid.net/virtualna_gra_tustani_mozhna_potrapiti_u_fortetsyu_xiv_xv_st_n1530148. [in Ukrainian].